

KUMU -19
77

KUML 19 78

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1979

OMSLAG:

Fantasi over ansigtskar fra tragtbægerkulturen.

---

*Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s*

---

*Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.*

Copyright 1979 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-96171-3

INDHOLD/CONTENTS

<i>Søren H. Andersen</i> : Aggersund. En Ertebølleboplads ved Limfjorden	7
Aggersund. An Ertebølle settlement on the Limfjord	50
<i>Ulrik Møhl</i> : Aggersund-bopladsen zoologisk belyst. Svanejagt som årsag til bosættelse?	57
Zoological analysis of the Aggersund settlement: a special-purpose camp for hunting swans?	72
<i>Søren H. Andersen</i> : Flade, skælhuggede skiver af Brovst-type	77
The scale-worked flakes, a newly-discovered artifact type from the early Ertebølle culture of western Denmark	96
<i>Klaus Ebbesen</i> : Stenalderlerkar med ansigt	99
Stone Age face pots	112
<i>Anne Birgitte Gebauer</i> : Mellemneolitisk tragtbægerkultur i Sydvestjylland. En analyse af keramikken	117
The Middle Neolithic Funnel Beaker Culture in south-west Jutland. An analysis of the pottery	150
<i>Peter Rowley-Conwy</i> : Forkullet korn fra Lindebjerg. En boplads fra ældre bronzealder	159
The carbonized grain from Lindebjerg	167
<i>Dafydd Kidd</i> : En guldgubbe fra Bornholm	173
An anthropomorphic gold figure from Bornholm	176
<i>Søren Nancke-Krogh</i> : Ribehesten og dens slægtinge	179
The Ribe horse and its relatives	189
<i>Jan Kock</i> : Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder	193
Brovold – a fortified settlement from the early Middle Ages	219
<i>Else Roesdahl</i> : Bagergadefundet i Svendborg. Affald fra et middelalderligt pottemagerværksted	223
The Bagergade find in Svendborg. Wasters from a medieval pottery kiln	238
<i>Ingrid Nielsen</i> : En middelalderlig seglstampe fra Tvilum	241
A medieval seal matrix from Tvilum	243
<i>Niels Abrahamsen</i> : Magnetisk datering af ovnanlæg fra Rye Sønderskov	245
Paleomagnetic dating of a kiln from Rye Sønderskov	249

RIBEHESTEN OG DENS SLÆGTNINGE

Af Søren Nancke-Krogh

I 1955 indledtes den eftersøgning af vikingernes Ribe, som først i 1970'erne gav resultat. Indtil nu har Den antikvariske Samling i Ribe gjort mange værdifulde fund fra 8.-9. århundrede, koncentreret omkring bymidten ved nordbredden af Ribe å. Mest vidnesbyrd om forskellige håndværksaktiviteter, så man kan danne sig et billede af et driftigt håndværks- og handelscenter med mindelser om vor tids orientalske bazargader. I sommeren 1976 udgravedes her resterne af et bronzestøberværksted med ildsted og et stort antal fragmenter af smeltedigler og støbeforme af ler. Et flertal af formene var til skålformede spænder af såkaldt Berdal-type med gribedyr, karakteristiske for 800-årenes begyndelse. Ved sammenføining af formfragmenter viste det sig, at vor bronzestøber har mestret andet end slig massefabrikation. De viste et aftryk af et hesteformet pladesmykke, som var næsten fuldt bevaret, og af så høj kunstnerisk kvalitet, at det måske har været støbt i gedigent sølv (1) (fig. 1).

Ribehesten er, uden rekonstruerede partier, 4,5 cm lang, 3,1 cm høj og 2 mm fordybet i formen. Overfladen er næsten plan, mens sadeltøj og man yderligere er svagt fordybet i formens ler, så disse detaljer har stået let ophøjet på det færdigstøbte smykke. En del lerpartikler fra formen er blevet udvasket af nedsivende vand i de ca. 1150 år, formstykkerne har ligget i jorden, og herved er dels detaljer blevet udvisket, og dels er nyere detaljer blevet tilføjet. For at fundet overhovedet kunne få blivende værdi var to ting fornødne: 1) Præcis dokumentation af bevarede detaljer og udskillelse af detaljer, som skyldes udvaskning af lerpartikler. 2) Rekonstruktion af manglende detaljer samt dele af ben, fodliste og hoved.

Til løsning af dokumentationsproblemet benyttedes hovedsagelig de principper, som er udarbejdet af Erik Nylén (2). I dette tilfælde blev der fra et fast punkt optaget en serie lysbilleder af formen, mens den skiftevis fik skrålys fra otte forskellige sider. Billederne projekteredes på en væg, og her udtegnedes på kalkepapir de detaljer, som med sikkerhed kunne ses på hver enkelt billede. Dernæst blev de otte kalker lagt over hinanden og sammentegnet til ét billede. Alle billeder var spejlvendt, for allerede i denne fase at kunne komme det færdigstøbte smykke så nær som muligt. Under det videre arbejde blev et siliconegummiaftryk af formen gået efter i de enkelte detaljer under en stærk lup ved forskelligt skrålys. Dette medførte forskellige tolkningsmuligheder af enkelte detaljer, hvorefter

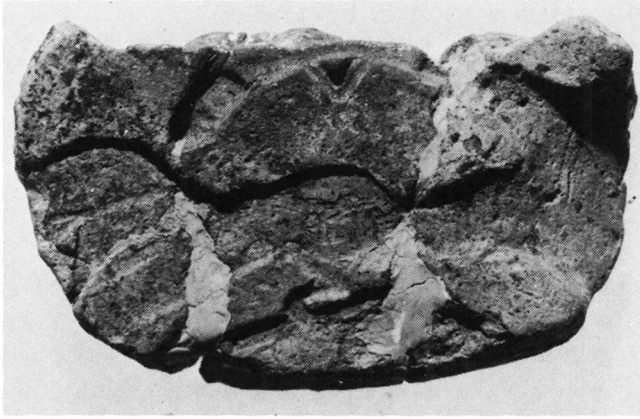

Fig. 1: Støbeform til hesteformet smykke, fundet i Ribe. Begyndelsen af 9. årh.

Mould for equine ornament, found in Ribe. Early 9th century.

lysbillederne, formen og aftrykket måtte gennemgås igen og igen, punkt for punkt, mens antallet af tegninger voksede, indtil en tilfredsstillende tolkning af aftrykket i formen kunne dokumenteres i en afsluttende tegning (fig. 2).

Allerede i dokumentationsfasen var rekonstruktionen af smykket påbegyndt, idet formen på visse steder var så skadet af udvaskning, at det kunne være svært at skelne klart mellem oprindelige dekorationsdetaljer og senere småskader, men en sådan skelnen kunne øjet trænes til. Sværere var det at rekonstruere de dele af smykket, som lå uden for de bevarede dele af formen. Først forlængedes grundlinien, den fodliste, som engang forbandt hestens ben og hale forned. Den gav en nedre grænse for udtegning af de tre ufuldstændige ben. Af benenes indbyrdes retning kunne ses, at gangarten måtte være trav, og dermed kunne benenes forløb genskabes. Sadlen måtte have buggjord, så den tegnedes på sin plads på et manglende parti mellem to formstykker. På samme sted kunne også være tegnet stighbøjle, men det ville være for usikkert at digte så meget. Af hovedet var kun kæbebuen og begyndelsen til nakken bevaret, og tøjlernes forløb viste, at munden måtte ligge nogenlunde ud for hestens ryglinie, men resten måtte blive gætværk. I denne individuelle kunstperiode lod det sig ikke gøre at rekonstruere ved blot at »låne« et hoved fra en anden hest – det blev forsøgt med mange hestehoveder fra tidlig vikingetid, men ingen af dem passede harmonisk til Ribehestens krop. Derfor blev hovedet rekonstrueret ud fra en indleven i kun denne hestefremstilling.

Ribehesten er kraftigere fortil end bag, og nakkebuen er højt svungen, således som den er hos hingste, dog er den her særlig fremhævet. Benene er korte og kraftige, og de bagudrettede hove giver flugt i travet. Over halsen ligger tøjlen, som er delt foran bringen og går gennem munden, hvilket er et ikke naturalistisk stiltræk. Større realisme præger sadlen, som er den

fineste kendte gengivelse af en sadel fra vikingetiden. Det er en meget lav sadeltype, helt forskellig fra de kendte høje sadler fra nordisk folkevandrings- og vendetid (3). Lave sadler kendes fra relieffer fra senromersk tid, forestillende thrakiske og illyriske kavalleriheste, og svarer muligvis til den ret lave sadel fra Oseberg (4). Sadlen hviler på et dækken, som nederst ved buggjorden har tre stropper til ophængning af våben eller andet, og den er fastgjort med buggjord, bringerem og omgangsrem med en stiliseret knude på flanken (fig. 3).

Denne hestefigur følger sig ind i rækken af mere end tyve kendte hesteformede smykker fra nordisk jernalder, og den har endnu flere slægtninge nede i Europa. Fælles for alle er fodlisten, som forbinder benenes nedre ender. I Europa fordeler disse smykker sig nogenlunde jævnt gennem hele jernalderen, mens nordiske forskere har en tilbøjelighed til at samle dem indenfor stil C omkring år 700. Det nye fund fra Ribe, som er godt hundrede år yngre end denne datering, bør danne udgangspunkt for en mere nuanceret dateringsrække for denne type smykker i Norden. Bortset fra få stiltræk, som klart placerer enkelte af smykkerne omkring år 700, er ligheden mellem smykkerne tilsyneladende større end forskellene. Dateringsproblemet kan kun løses ved at fiksere på træk, som udviser væsentlige forskelle, og her synes halsens og nakkebuens udformning at være mest velegnet: Forlænges nakkebuen, ender linien i vikingetidens fremstillinger

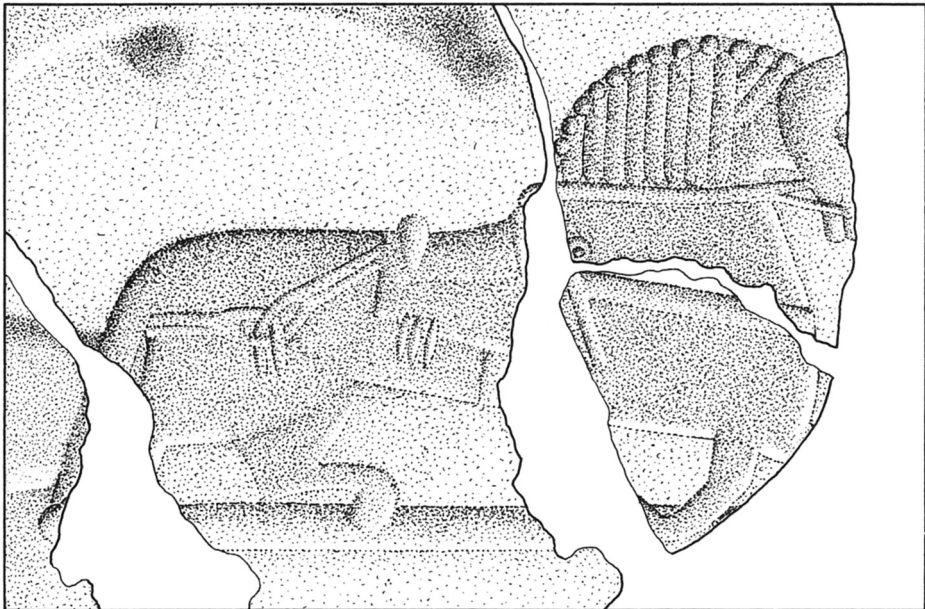

Fig. 2: Tegning af Ribehesten efter iagttagelser i formen og aftryk af denne.
Drawing of the Ribe horse taken from the mould and a casting.

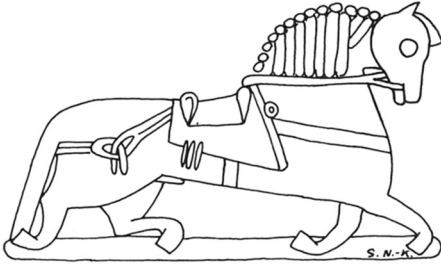

Fig. 3: Rekonstruktion af Ribehesten.
Reconstruction of the Ribe horse.

nogenlunde mellem bryst og bug, mens den i tidlig vendeltid går så langt bagud som til låret. Vendeltidens hestehalse er lavere og bredere end vikingetidens. Det hesteformede smykke, som mest ligner Ribehesten med hensyn til nakkebue, især karakteristisk ved dens stigning med efterfølgende affladning foroven, er fundet sydligt på Öland, måske i Sandby (fig. 4:1). Olsén (5) karakteriserer den som helt naturalistisk; men denne betegnelse kun er dækkende, hvor en hest virkelig ligner en hest, og det forekommer kun i kunsten i istiden, i græsk-romersk kunst samt i kunst fra sengotik og fremover. Alt andet er mere eller mindre stilpræget. Gjessing antyder, uden direkte at definere, stilmæssige forskelle af dateringsmæssig betydning: »Og nettopp på Öland er det funnet noen små hesteformete bronsespenner, som viser en utvilsom sammenheng med de hesteformete spenner fra folkevandringstid, og som viser veien framover mot vikingetida« (6). Om den her omtalte ølandske hest er samtidig med Ribehesten eller måske lidt ældre, kan ikke afgøres, men udformningen af hals og nakkebue knytter sig nærmest til vikingetidens hestefremstillinger.

Et hesteformet smykke, som med større sikkerhed kan knyttes til samme tid som Ribehesten, er fra en grav ved Myklebostad, Eid sogn ved Nordfjord i Sogn og Fjordane. Det er fundet i en kvindegrav fra 800-årenes første halvdel, og et skålformet spænde fra graven har så store lighedstræk med Ribe-støberens Berdal-spænder, at det kan være støbt i Ribe (7). Hesten fra Myklebostad (fig. 4:2) har endnu stejlere nakkebue end hestene fra Ribe og Öland, og følger sig hermed til en række af hestebilleder fra tidlig vikingetid, for eksempel fra Sparlösastenen og Osebergtapetet. Måske er det ikke tilfældigt, at ændringen i kunsten fra lav bred hals til høj slank hals falder sammen med tidspunktet for en ændring i hestetypen, som har ladet sig påvise osteologisk (8), hvor jernalderens lave og robuste hest, som nærmest svarede til den islandske hest, i vikingetid blev afløst af en slankere og højere hestetype. Dette ny hesteideal, som allerede på Osebergtapetet har givet sig udtryk i alt for høje halse, udvikler sig til Urnes-stilens og den tidlige middelalders ekstremt lange hestehalse (9). En smuk slank hest med høj halsrejsning ses i et hesteformet smykke med fodliste fra Bikjholberget, Kaupang, Tjølling i Vestfold (fig. 4:3), hvor det

er fundet i en kvindegrav fra 800-årenes første halvdel (10). Et andet hesteformet smykke fra Kaupang, som dog ikke har fodliste, har hoved som på sengestolperne fra Oseberg (11), og er iøvrigt beslægtet med to hesteformede smykker af forgyldt sølv, som er fundet øverst på brystet af et kvindeskelet i Birka grav 854 (12), og som ligeledes må høre hjemme i tiden kort efter 800. Disse hører ikke helt med til den her behandlede gruppe, idet ikke alle fire ben står på fodlisten (det ene forben går op til munden). Lidt afvigende er også en lidt ældre hestefibel fra Valsgårde grav 13, hvis fodliste er fiblens nål (13), men også den har høj slank hals.

Fra Birka grav 825 er to velkendte rytterformede sølvsmykker (fig. 4:4), som efter placeringen i graven må have siddet på en hue eller et hovedklæde (14). Gravens kvindesmykker dateres til 800-årenes senere del, men de små rytterfigurer kan godt være ældre, idet de bærer præg af stærkt slid. Hestens gangart er i dette tilfælde ikke trav, men pas-tölt. Denne behagelige gangart, som især er bevaret uspoleret hos islandske heste (15), er ikke ualmindelig i jernalderens hestefremstillinger, og ses for eksempel på gotlandske billedsten og på Sparlösastenen.

Fra en brandgrav i Grävstad, Skuttunge sogn i Uppland, som dateres til vikingetid eller måske sen jernalder (16) er en lille sølvhest med høj slank hals. Den har en slange i munden, og det særtræk har den iøvrigt til fælles med fiblen fra Valsgårde. En anden hest med høj slank hals (fig. 4:5) – eller

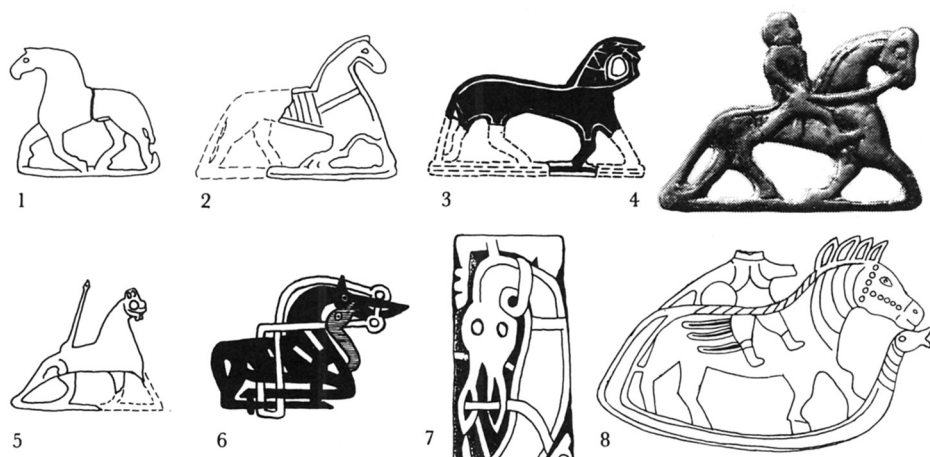

Fig. 4: Hesteformede smykker fra vikingetid har fortrinsvis høj halsrejsning. – 1: Sandby (?), Öland. – 2: Myklebostad, Sogn og Fjordane. – 3: Kaupang, Vestfold. – 4: Birka, grav 825. – 5: Kvarnbo, Åland. – 6: Lille Mølle, Viborg amt. – 7: Stenrelief fra Middleton, Yorkshire, o. 900. – 8: Perm-området, Ural.

Equine ornaments from the Viking Age have long necks. 1: Sandby (?), Öland. 2: Myklebostad, Sogn and Fjordane. 3: Kaupang, Vestfold. 4: Birka, grave 825. 5: Kvarnbo, Åland. 6: Lille Mølle, Viborg county. 7: Stone relief from Middleton, Yorkshire, c. 900. 8: Pern area, Urals.

løve, for ligesom på den store Jellingesten er både heste- og løvetræk til stede – er fundet i en hustomt fra vikingetid i Kvarnbo i Saltvik, Åland. Et særtræk for denne hest eller løve er, at dens lange hale står lige i vejret (17). Endvidere må to små heste af tyndt bronzeblik, begge fra Gotland (18), være fra vikingetid på grund af de høje smalle halse. De er forsynet med et lille rundt hul, og til den ene hører en miniaturelanse med samme størrelse hul igennem. De tilhører en gruppe af amuletter, som, ophængt i en lille ring, oftest omfatter torshamre, redskaber og våben en miniature, og her altså også heste.

Et hesteformet smykke med vikingetidens karakteristiske nakkebue er fundet ved Lille Mølle i Vindum sogn, sydøst for Viborg (fig. 4:6). Den afviger fra det normale løbeskema ved at have benene bøjet ind under kroppen, hvor de fungerer som fodliste. Ørsnes knytter den til sydsandinavisk stil C (19), men halsen er højere end nogen kendt fra den tid, og stykkets stiltræk kan genfindes i vikingetidens smykkekunst – også den nærblygnende rammemund (fig. 4:7). Dateringsmæssigt udslagsgivende til vikingetid er den høje slanke hals. Foran hesten er en slange, som ved de upplandske heste fra Valsgårde og Grävstad. Smykket fra Lille Mølle virker, sammen med hestesmykkerne fra Birka grav 854, som et overgangsled til de senere smykker i Urnes-stil (20), som også forestiller heste og slanger i gennembrudt arbejde, og hvor hestens ben ligeledes er bøjet ind under kroppen, men hvor fodlisten helt er forsvundet.

Fra Nordsverige og Lapland forekommer fra sen vikingetid og tidlig middelalder en række hesteformede pladesmykker, hvis fodliste fortil fortsætter som en slange med hovedet ved hestens mund (21). Smykkerne, som kan være med eller uden rytter, er alle beregnet til ophængning, og de fleste har en speciel ophængningsøsken ved overgangen mellem nakke og ryg, og kun i ét tilfælde er et eksemplar sekundært blevet forsynet med en fibelnål på bagsiden (22). Typens fremstillingssted er Perm-området ved Ural (fig. 4:8), som i yngre jernalder stod i nær handelsforbindelse med Finland. I Permområdet kan hesteformede hængesmykker med fodliste følges helt tilbage til Pianobor-kulturen, som dateres til de fem første århundreder efter Kristus, og som har stiltræk tilfælles med sarmatisk og skytisk smykkekunst (23).

YNGRE JERNALDER

Heste med lav bred hals er karakteristiske indenfor Salins stil II, ikke blot i Norden, men også længere nede i Europa. Werner har kortlagt frankiske hesteformede smykker med fodliste, og skelner mellem heste med og uden rytter, men udbredelsesområderne for begge typer falder stort set sammen: langs floderne Seine, Somme, Rhinen, mellem Rhone og Saone samt ved Wesers og Elbens øvre løb (24). Dateringerne fordeler sig cirka mellem

Fig. 5: Hesteformede smykker fra vendeltid har meget kort og bred hals.) 1: Lötta, Södermanland, – 2: Sverige.

Equine ornaments from the Vendel Age have very short and broad necks. 1: Lötta, Södermanland. 2: Sweden.

500-700. Fra Danmark er med datering til omkring 700 det hesteformede pladesmykke fra Veggelslev på Djursland, som klart hører hjemme i sen stil II, også kaldet stil C (25). Ikke mindre end tre smykker af samme form og type, men en anelse yngre, er fundet i en grav i Lötta, Betta sogn i Södermanland (fig. 5:1) (26). Af særtræk har den ene hest kroppen dækket af knudebåndsfletninger, og manen er langs nakkebuen gengivet ved tætstillede streger. Knudemønster på kroppen kendes også fra hestene fra Birka grav 854 samt på en hest fra Bläsinge i Nr. Möckleby sogn på Öland (26a). Sidstnævnte har en halsbue, som tenderer mod vikingetid, men som alligevel er så bred, at den næppe er senere end 700-årene. En nær slægtning til de to mindre heste fra Lötta er fra Sverige, uden oplysninger om findested (fig. 5:2). Som de to gotlandske fra vikingetid hører den til gruppen af amuletter med miniaturevåben: en ring går gennem et hul i halsen samt igennem et miniaturesværd, et spyd og en kubestol (27). Fundet er på grund af sværdknappens form forsøgt dateret til vikingetid, men den pyramidiske sværdknap kendes også tidligere, for eksempel fra Lötta-fundet med de tre hestefigurer, og denne dateres til 700-årenes første halvdel.

Endnu et par heste med kort bred hals og stærkt skrånende nakkebue kan tilhøre tiden omkring år 700. Den ene er fundet i en hustomt i Finström-Storhagen i Finland (28); dens krop og hals er dekoreret med indstemplede cirkler med midtprik. Den anden (28a) er fra en grav i kvelle, Hedrum sogn i Vestfold, og har så ekstremt lav hals, at den næppe kan tilhøre andre perioder end denne. Foruden denne hest indeholdt graven intet daterbart.

Hvor langt tilbage i tiden kan det hesteformede smykke med fodliste følges i Norden? – Tilsyneladende tilbage til begyndelsen af yngre jernalder omkring slutningen af 300-årene. Også her er nakkebuen afgørende. På veldaterede hestebilleder fra begyndelsen af yngre jernalder beskriver nakkebue og hoved ofte en halvcirkelbue, stadig med bred hals, men med

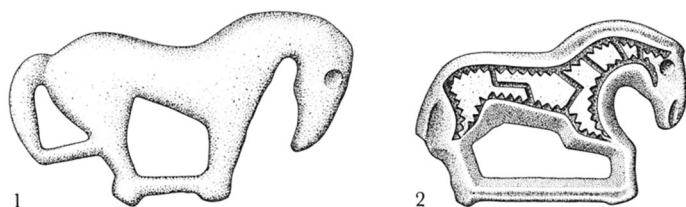

Fig. 6: Hesteformede smykker fra folkevandringstid har hals og hoved som en halvcirkel. – 1: Rhenen, Holland. – 2: Birkeland, Aust-Agder. Tegning: Orla Svendsen.

Equine ornaments from the Migration Period have neck and head in a semicircle.

dennes øvre del stærkt bøjet og hovedet nedadrettet – altså beslægtet med vikingetidens hestebilleder, hvis nakkebueforløb i forhold til hovedet dog i langt højere grad er præget af vinkelknæk. Halvbueformet er for eksempel nakke og hoved på et hesteformet smykke fra Bergby, Vendel sogn i Uppland (28b), som er fundet i en grav uden daterbare fund; men på pladsen er fundet grave med perleopsætninger, som ikke kan være senere end år 700 (29). Nært knyttet til denne fremstilling er hesten fra en af Sveriges ældste runesten, fra Möjbro, Hagby sogn i det centrale Uppland. Denne stens datering er blevet diskuteret meget, men senere end folkevandringstiden er den ikke, og rimeligst dateres den til omkring år 500 (30). En interessant detalje ved dette hestebillede er i øvrigt, at hestens kryds er vinklet som hos en islandsk hest – dette kan ses på andre hestebilleder fra nordisk jernalder, men tydeligst på denne sten. Ude i Europa kendes også hesteformede smykker med fodliste og halvcirkelformet nakke- og hovedbue. Det er hovedparten af de hestesmykker fra Frankeriget, som Werner har beskrevet, men kun få af dem ligner de nordiske – nærmest kommer, både i afstand og i skematisk lighed, en hesteformet fibel fra Rhenen ved Rhinens nedre løb i Holland (fig. 6:1), og den dateres til 500-årenes første halvdel.

Et par nordiske smykker, som følger dette skema med halvbueformet nakkebue og hoved, stammer fra Öland, henholdsvis fra Söndra Sandby og Eketorp (31), og ligner hinanden så meget, at én mester må have fremstillet dem begge. Stykket fra Söndra Sandby har på højre forlår en menneskemaske, som ligner masker på låret af rovfugle fra Gl. Skørping i Jylland og Sutton Hoo i England, begge i stil B fra omkring år 600 (32); men ansigtslignende lår forekommer også på 100 år ældre C-brakteater fra Sötvet og Dalum i Norge (33). En antydning af en endnu ældre datering giver profilhoveder på et sadelbeslag fra Tranemo sogn i Västergötland (34), som dateres til 400-årenes første halvdel. Den meget lange mule, som kendetegner de ölandske heste og profilhovederne fra Tranemo, forekommer også på et hesteformet smykke fra Birkeland i Aust-Agder (35), som

synes at være det ældst kendte hesteformede smykke med fodliste fra Norden (fig. 6:2). Især kroppens blødt rundede karakter, som minder om yngre romersk jernalders presseblikdyr (36), taler for en meget tidlig datering. De yngste af disse er fra Lilla Jored graven i Bohuslän og på guldhornene fra Gallehus ved Møgeltønder, og begge disse fund må dateres til 300-årenes sidste halvdel (37). Det samme gælder et flertal af de nordiske A brakteater, hvis hestefigurer formmæssigt er nært knyttet til en hestefigur fra det lille guldhorn. Hestene på A brakteaterne har i øvrigt næsten alle fodliste, og dette træk har de tilfælles med samtidige romerske guldmedaljoner.

Fra nogenlunde samme tid, eller måske lidt senere, er tre svenske hesteformede smykker med fodliste samt horn som på C brakteaterne. Den ene, fra Bjärke i Vallstena sogn på Gotland (38), er dekoreret med simple indstemplede koncentriske halvcirkler, som tyder på en relativ tidlig datering indenfor folkevandringstid (39). Samme ornament pryder et dyreformet smykke fra gravpladsen på Kvasseheim i Oгна sogn, Rogaland (40), men det er ikke en hest, og har følgelig ikke halvcirkelformet nakke- og hovedbue. Nærmere slægtskab er der med dekorative bronzeplader til provincialromerske bæltegarniturer fra området omkring floden Somme, hvor der i flere tilfælde er hestehoveder med halvbuet hals og fliget mund, som bider om en rund genstand. I eet tilfælde er sådanne fundet sammen med 14 mønter, hvoraf de yngste, slået under Konstantin den II. (337-361), var stempelfriske (41).

ÆLDRE JERNALDER I EUROPA

Mens de hesteformede smykker klart lader sig dele i tre grupper: høj, slank hals i vikingetid, lav, bred hals i vendetid og halvbueformet hals- og hovedlinie i folkevandringstid, er en systematisk karakteristisk af tidlige europæiske stykker mere vanskelig, måske fordi de er fra vidt spredte regioner uden indbyrdes fællestræk, og derfor skal de her blot nævnes, for at antyde forudsætningerne for de nordiske eksemplarer. I Brodelbrunnen, Bad Pyrmont i Westphalen er for eksempel fundet en rytterformet fibel forsynet med fodliste (fig. 7:1), og dens nakke- og halsbue er en halvcirkel. De dyreformede fibler fra Brodelbrunnen er nært beslægtet med samtidige sjællandske dyr i presseblik (Nordrup, Himlingøje), og virker som en genopblomstring af gammel keltisk stil. De dyreformede fibler, som også indbefatter heste, synes at have haft en glansperiode i andet århundrede i Europa (42), men her er hestens fodliste som regel dannet af fiblens nål, som forbinder benene forned, ligesom i ældre, keltiske fibler (fig. 7:2). Ægte fodliste forekommer dog på illyriske dyreformede smykker fra Jugoslavien (fig. 7:3), og disse kan være præget af østlige træk, som for eksempel et vildsvineformet sølvsmykke med fodliste fra en højgrav ved Zagradie i

Fig. 7: Hesteformede smykker fra europæisk jernalder forud for folkevandringstid. – 1: Brodelbrunnen, Westphalen, o. 200. – 2: San Zeno, Trento, 2.-3. årh. f.Kr. – 3: Jugoslavien, Sarajevo Museum, o. 3.-4. årh. f.Kr.

Equine ornaments from the European Iron Age prior to the Migration Period. 1: Brodelbrunnen, Westphalia, c. 200 B.C. 2: San Zeno, Trento, 2nd-3rd century B.C. 3: Yugoslavia, Sarajevo Museum, c. 3rd-4th century B.C.

Sydbosnien (43), der er stærkt influeret af achæmenidisk kunst. Illyriske heste med fodliste er også fundet som dekoration på halsen af bronzekraterer (44).

Fra de første fem århundreder før Kristus er i Ordos området i det nordlige Kina og Mongoliet fundet mange dekorative bronzepåler, hvoraf flere forestiller heste med fodliste (45). Flere har fremsat hypoteser om en forbindelse mellem disse østlige metalbilleder og lignende i Europa. Især en speciel type korsformet samlestykke til hestehovedtøj, som kendes fra Kina tidligt i bronzealderen og i Europa i sen bronzealder, er et overbevisende argument for at asiatiske vogn- eller rytterfolk (måske thrakokimmerier) har været kulturformidlere fra øst mod vest (46), og kinesisk silkeklæde er fundet i en fyrstegrav, tilhørende Hallstatt D kultur i 500-årene før Kristus, ved Heuneburg i Sydtykland (47). En del heste med fodliste fra Ordos har været sidestykker til hestebid, og nært beslægtede sidestykker er fundet i Den nære Orient, især i Luristan (48), hvor de rimeligst må tilskrives kimmeriernes vogn- og rytterkultur, som i øvrigt er eneste forklarende bindeled i kulturformidlingen til flere sider tværs gennem Eurasien i yngre bronzealder. Siden begyndelsen af Hallstatt C kendes disse Ordos- og Luristan-lignende sidestykker til hestebid i Centraleuropa og i Norditalien (49) – sammen med korsformede samlestykker af kinesisk type, og med hesteformede fibler med nålen som fodliste (50).

Man kan ikke med fuld sikkerhed forbinde noget arkæologisk fund med kimmerierne, hvis eksistens alene kendes fra kinesiske og antikke skrifter; men de mange eurasiske fællestræk i bronzealderen lader sig som sagt ikke forklare, uden at de tilskrives kimmeriernes aktivitet. For stadig at holde fokus på hesten med fodliste, må dennes historie være forløbet omtrent

således: Den er første gang skabt af kimmererne, som primært bringer den til Europa, hvor den indgår som element i kelternes tidlige kunst, sekundært til Ordos i Mongoliet, hvor den holder sig et halvt årtusind og derefter forsvinder. På stepperne holder stilskemaet sig mere stabilt, og når omkring Kristi fødsel til Perm ved Ural, hvor det forbliver i mere end 1000 år og i vikingetidens slutning når som importstykker til Nordskandinavien. Også kelterne i Europa bevarer det gamle stilskema, som også overtages af germaner, og fra folkevandringstid til vikingetid har vi hesten med fodliste som smykke i Skandinavien.

SUMMARY

The Ribe horse and its relatives

In 1976 a foundry from the early Viking Age was found in Ribe, south-west Jutland, and among the finds was a mould for a horse-shaped ornament (fig. 1). The horse, which is 4.5 cm long, is not fully preserved, and clay particles have been washed out, so its details are not easily seen. It was therefore photographed with light directed from eight oblique angles, and on the basis of these photos a drawing was made (fig. 2), leading to a reconstruction of the whole horse (fig. 3). Particularly interesting is the very detailed saddle – the finest depiction of a saddle known from the Viking Age.

More than 20 horse-shaped ornaments are known from the Nordic Iron Age, and all have a line underneath connecting the hoofs. Traditionally most of them are dated to the time around the year 700. Here a more detailed frame of dating is proposed on the basis of some clearly dated horse-pictures. The dating differences are most clearly seen in the shape of the horse's neck, which is rather tall and slim in the Viking Age (fig. 4), short and broad in the Vendel Age (fig. 5) and semicircular in the Migration Period (fig. 6).

None of the Nordic specimens can be dated earlier than the beginning of the Migration Period, about the end of the fourth century, but in Europe south of Denmark similar specimens are known during the whole Iron Age from about 500 BC (fig. 7). Older than that date are related equine cheek-pieces from southern Europe and the Orient, especially Luristan – from where the first equestrian nomads, possibly the Thraco-Cimmerians, rode into Europe. These early riders brought the horse-shaped ornament to Europe, where it was taken over by the Celts and their successors. In Asia the type of ornament was preserved until the Middle Ages, and ornaments of that type were exported from the Perm area of the Urals to northern Scandinavia during the Viking and Middle Ages (fig. 4:8).

Søren Nancke-Krogh
Historisk Arbejdsplads, Langeland

Tegning: Forfatteren
Engelsksproget korrektion: Peter Crabb

NOTER

- 1) Den antikvariske Samling i Ribe, nr. D 10448. Nyt og noter fra kulturmuseerne nr. 123, okt. 1977, s. 3-4. Nancke-Krogh, S.: Vikingernes hest i Ribe, TÖLT, marts 1978, s. 3 ff., med litteraturhenvisninger (udgivet af Dansk Islandshesteforening, Odderdamsvej 1, Hillerød).
- 2) Nylén, E.: Gotländischer Runensteinil I, Uppsala 1972. samme: Dokumentera eller Bevara?, Fornvännen 1974.
- 3) Krogh, S.: Foreløbig rapport over forsøg med rekonstrueret rideudstyr af jernaldertype, Nyt fra Lejre (REL) 1970: 1. samme: Jernalderhesten, TÖLT, nov.-dec. 1977, s. 12 ff. Greta Arwidsson: Valsgårde 7, Uppsala 1977.
- 4) Brøgger, A. W. og Schetelig, H.: Osebergfundet II, Oslo 1928, s. 246 ff., pl. XVIII.
- 5) Olsén, P.: Die Saxe von Valsgårde, Uppsala 1945, s. 79 ff. Dette er et grundlæggende arbejde om denne smykkegruppe, hvori en stor del af de her behandlede stykker beskrives, incl. litteraturhenvisninger.
- 6) Gjessing, G.: Hesten i Førhistorisk kunst og kultur, VIKING 1943, s. 5 ff., citat fra s. 93 f.
- 7) Schetelig, H.: Gravene ved Myklebostad på Nordfjordeid, Bergens museums Årbog 1905, s. 3 ff, fig. 32-34.
- 8) Møhl, U.: Hest, s. 292 ff. i Klindt-Jensen, O.: Bornholm i Folkevandringstiden, København 1957.
- 9) Blindheim, M.: Stavkirkebyggernes ristninger, Oslo 1977, s. 4 og 9.
- 10) Blindheim, C.: Kaupangundersøkelsen etter 10 år, Viking 1960, s. 43 ff., fig. 5. – Dateringen er venligst oplyst af Charlotte Blindheim, Oslo.
- 11) Gjessing 1943 (se note 6), s. 96, fig. 10: 5-6.
- 12) Arbman, H.: Birka I, 1940, pl. 92: 1-2, Textband, 1943, s. 326-30.
- 13) Schronbäck, B.: Museet för nordiska Fornsaker 100 år, TOR 1958, s. 23.
- 14) Arbman, H.: Birka I, Textband, 1943, s. 326-30.
- 15) Om töl: talrige artikler i tidsskriftet TÖLT (se note 1). Witt, T.: De forsvundne gangere, SKALK 1978: 1, s. 18 ff.
- 16) S. H. M. Inv. 1946 4:2. Nordland, O.: Ormegården, VIKING 1949, s. 77 ff., pl. XII:2, s. 120, note 120.
- 17) Dreijer, M.: Arkeologiskt nytt från Åland, Åländsk Odling, 1960, s. 138, fig. 3.
- 18) Nerman, B.: En gotländsk bronshest från övergången mellan vendeltid och vikingatid, Fornvännen 1959, s. 200 ff. Arrhenius, B.: Vikingatida miniaturer, TOR 1961, s. 141.
- 19) Ørsnes, M.: Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder, København 1966, s. 147, fig. 165.
- 20) Klindt-Jensen, O. og Wilson, D. M.: Vikingetidens kunst, København 1965, s. 117, Pl. LXXXIII f.
- 21) Serning, I.: Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid, Stockholm 1956, Pl. 8:9, 18:2 og 42:3-4.
- 22) Raudonikas, W. J.: Svenskt och finskt i Gardarike, Fornvännen 1937, s. 362, fig. 134.
- 23) Tallgren, A. M.: Collection Tovostine, Helsingfors 1917, Pl. IX. samme: Collection Zaoussailov au Musée Historique de Finlande, II, Helsingfors 1918, s. 11 ff., fig. 12, pl. I: 1 og 3.
- 24) Werner, J.: Katalog der Sammlung Diergardt, I, Berlin 1961, taf. 44 og 48, udbredelseskort 10, taf. 55, s. 48-49 og 61-62.
- 25) Ørsnes 1966, fig. 163, s. 147, Krogh, S.: Thorsbjerghovedtøjet, KUML 1966, s. 70, fig. 11.
- 26) Fornvännen 1910, Tillväxten, s. 214, fig. 2-5.
- 26a) Olsén, P., 1945, fig. 349.
- 27) Arrhenius, B.: Vikingatida miniaturer, TOR 1961, s. 140, fig. 2. Andersen, H. H.: Tordenguden, SKALK 1971:3, s. 6.
- 28) Kivikoski, E.: Die Eisenzeit Finnlands, I, Helsingfors 1947, taf. 46.
- 28a) Olsén, P., 1945, fig. 355.
- 28b) Olsén, P., 1945, fig. 354.
- 29) Arrhenius, B.: En vendeltida smykkeuppsättning, Fornvännen 1960, s. 65 ff.
- 30) v. Friesen, O.: Møjbro-stenen, Fornvännen 1949, s. 287, med efterfølgende diskussion, f.eks.: Holmqvist, W: Rytteren från Møjbro, Fornvännen 1952, s. 241 ff. Stenberger, M.: Det forntida Sverige, Stockholm 1964, s. 557-558.
- 31) Olsén 1945, fig. 348. Herschend, F. og Weber, K.: Eketorp under germansk jernålder, Fornvännen 1971, s. 189 ff., fig. 5. Iversen, M. og Näsman, U.: Smykkfund fra Eketorp II, KUML 1977, s. 96, fig. 14.
- 32) Ørsnes 1966, fig. 160, s. 147.

- 33) Åberg, N.: Den nordiska folkvandringstidens kronologi, Stockholm 1924, fört. 40 og 94.
- 34) Stjernquist, B.: Das Opfermoor in Hassle Bösarp, Sweden, *Acta Archaeologica* vol XLIV, København 1973, s. 40, fig. 27.
- 35) Gjessing 1943, fig. 5:4.
- 36) Hagberg, U. E.: *The Archaeology of Skedemosse*, II, Stockholm 1967, s. 24 ff.
- 37) Nancke-Krogh, S.: Stiltræk og fremstillingsteknik i nordisk smykketilvirkning i 4. og 5. århundrede, utrykt specialeopgave til magisterkonferens, Århus Universitet 1975.
- 38) Nerman, B.: Die jüngere Eisenzeit Gotlands, 1935, Taf. 10:69, jfr. fig. 71, 250-55, 572-74, SHM nr. 7909.
- 39) Lund Hansen, U.: *Kvarmløsefundet*, Årbøger for nordisk Oldkyndighed og historie, København 1969, s. 63 ff.
- 40) Hagen, A.: Norway, London 1967, s. 144, fig. 72.
- 41) Bullinger, H.: Spätantike Gürtelgarnitur, 1969, Abb. 5:7, Taf. XXVII. Janse, O.: *Le cheval cornu et la boule magique*, Ipek 1935, s. 66 ff.
- 42) *Guide to the Antiquities of Roman Britain*, Brit. Mus. 1964, s. 22, fig. 11:41-42. Exner, K.: Die provinziälromischen Emailfibeln der Rheinlande, 29. Ber. d. Röm.-Germ. Kommission, Berlin 1939, dyrefibler: s. 68-69.
- 43) Fiala, F.: Die Ergebnisse der Untersuchung prähistorischer Grabhügel in Südostbosnien (anschliessend an den Glasinac) im Jahre 1897; *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 6, Wien 1899, s. 51-52: Zagradje, – til fundet hører to tidlige La Tène-fibler.
- 44) Filow, B. D.: Die archaische Nekropole von Trebenischtche, Berlin 1927, Abb. 8,9 og 25, Taf. V:7-8.
- 45) Jettmar, K.: *Art of the Steppes*, London 1967, s. 157 ff: *Ordos Bronzes*, med udførlige litteraturhenvisninger s. 250-51. Jacobsen, W.: *Bronzer fra Mongoliet*, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1940-41, s. 17 ff. Haslund-Christensen, H.: *Mongolske Troldmænd*, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1944, s. 5 ff.
- 46) Janse, O.: *Quelques antiquités Chinoises d'un caractère Hallestattien*, Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities, 2, 1930, s. 177 ff, – samme: *Tubes et boutons cruciformes trouvés en Eurasie*, Bull. of the Mus. of Far Eastern Ant., 4, 1932, s. 187 ff. Dewall, M.: *Pferd und Wagen im frühen China*, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde I, Bonn 1964, s. 108.
- 47) Schiek, S.: *Vorbericht über die Ausgrabungen des vierten Fürstengrabhügels bei der Heuneburg*, Germania XXXII, 1959, s. 117 ff.
- 48) Potratz: *Pferdegebisse des Zweistromländischen Raumes*, *Orientalforschung* XIV, 1941-45, s. 11 ff.
- 49) Foltiny, S.: *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Bonn 1955, Taf. 71:24. Hencken, H.: *Tarquinius and Etruscan origins*, London 1968, s. 66 ff. Frey: *Entstehung der Situlenkunst*, 1969.
- 50) Müller-Karpe, H.: *Die späthallstattzeitliche Tierfibel von Kastelhof*, Aus Bayerns Frühzeit, Fr. Wagner zum 75. Geburtstag, München 1962, s. 101 ff.

